

DÁVID MÁRIA–ESTEFÁNNÉ VARGA MAGDOLNA– TASKÓ TÜNDE

Az alulteljesítés okai és kezelési lehetőségei az iskolában egy nemzetközi kutatás tükrében

Az iskolai teljesítmény szerepe jelentős a gyerekek életében és személyiségfejlődésében. Az én-fejlődés folyamatában a kisiskoláskor fő konfliktusa a teljesítőképesség és a kisebbségi érzés között feszül. (Erikson, idézi: Carver–Scheier 1998). A teljesítménnyel kapcsolatos krízis az iskolába lépéssel kezdődik, hiszen ez az első olyan időszak, amelyben a gyermek intellektuális és kognitív képességeit tesztelik. Azt várják tőle, hogy jól tanuljon, és teljesítményét számszerűen értékelik. Csak úgy léphet túl sikeresen ezen az időszakon, ha mások által elfogadhatóan képes teljesíteni feladatait. Amennyiben a gyermeket szülei, tanárai vagy iskolatársai olyan helyzetbe hozzák, amelyben elégtelennek vagy rossznak látja mindazt, amit csinál, a kisebbségi érzése alakulhat ki, amely a további személyiségfejlődés gátjává válhat. A konfliktus sikeres megoldása a kompetencia élményét alakítja ki, azt az érzést, hogy képesek vagyunk környezetünkben hatékonyan működni, olyasmit tenni, amit mások pozitívan értékelnek. A kutatók szerint az iskolai siker együtt jár a tanulók pozitívabb önjellemzésével, míg az iskolai kudarc a negatív önértékeléssel hozható kapcsolatba (Burns, 1982, idézi: Körössy, 1997). Az alulteljesítők énképe a mérések szerint negatívabb, mint a jól teljesítőké, és ez önmagát beteljesítő jóslatként tovább rontja az iskolai teljesítményt (Körössy, 1997). A képességeknek megfelelő teljesítmény nyújtása tehát az optimális személyiségfejlődésnek is alapvető feltétele.

„Iskolai alulteljesítésről akkor beszélünk, ha az adott tanuló tartósan a képességei alatt teljesít, messze elmaradva attól, ami a képességei vagy a múltbeli teljesítménye alapján elvárható lenne” fogalmaz Tóth László (2000) kiemelve, hogy nem átmeneti teljesítményromlásról van szó, hisz az bármelyik tanulónál előfordulhat. A definíciók többsége azt a diszkrepanciát emeli ki, amely a tanuló lehetséges és tényleges iskolai teljesítménye között feszül. A Gefferth Éva (1989) által áttekintett definíciók is ezt a jelenséget hangsúlyozzák, de a szerzők némileg eltérnek a tekintetben, hogy bizonyos IQ szinthez köthető-e az alulteljesítés vagy sem. Magunk Rimm (1985, idézi:

Geffert (1989) álláspontjával azonosulunk, aki szerint alulteljesítő az, „akinek az iskolai teljesítménye a tőle elvártnál lejjebb van – akár pusztán a szülő és/vagy a tanár véleménye alapján,” tehát az alulteljesítés diagnózisához nem tartjuk hozzá tartozónak a kiemelkedő intelligenciát, ugyanakkor a legalább átlagos intellektus feltételezése jelzi, hogy az alulteljesítés nem mentális retardáció eredménye.

Ralph és munkatársai (1966) hangsúlyozzák, hogy a teljesítmény és a képesség különbsége nem korlátozódik egy tárgyra, és nem a tanuló tudatos választásának következménye. Az utolsó mondat azt jelzi, hogy azok a tanulók nem tekinthetők alulteljesítőnek, akik tudatosan választják az alacsonyabb iskolai teljesítményt, mert más fontos tevékenységet végeznek, például sportolnak, zenélnek.

A definíció dilemmáin túl maga az azonosítás is problémát jelenthet, részben módszertani, részben differenciáldiagnosztikai szempontból. Tóth (2000) az alulteljesítés felismerésére elviekben két lehetőséget említ: a tanuló teljesítményének a képességeivel való összevetését, illetve a jelen teljesítmények múltbeli teljesítményekkel való összehasonlítását.

Geffert (1989) az azonosítás leggyakoribb módjait felsorolva a következőket említi:

- standardizált tesztek (intelligencia és teljesítménytesztek) összehasonlítása
- tanárok véleménye, megfigyelése
- szülők véleménye, megfigyelése
- önmegfigyelés, személyes információk, társakkal való összehasonlítás, illetve ezen módszerek kombinációja.

A módszertani dilemmát Thorndike (1963, idézi: Tóth 2002) veti fel, aki szerint az alulteljesítés csupán abból adódik, hogy a mérési rendszer képtelen pontosan megjósolni a teljesítményt. Felhívja a figyelmet a teljesítmény és IQ-tesztek tökéletlenségeire, az egységes kritériumrendszer hiányára és a nem megfelelő tanulási környezetre.

Differenciáldiagnosztikai szempontból Tóth (2000) az alulteljesítés és a tanulási zavarok elkülönítésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Kiemeli, hogy „az alulteljesítők esetében az általános értelmi képességekhez mérten tartósan gyenge teljesítményt nem a központi idegrendszer működés zavara, nem az alapvető pszichológiai folyamatok károsodása, hanem az érzelmi élet kiegyensúlyozatlansága, a teljesítmény vonatkozásában kedvezőtlen szociális tapasztalatok idézik elő.” Az érzelmi élet problémáira utalnak az alulteljesítők személyiségére vonatkozó kutatások is, amelyeket a későbbiekben idézünk.

Gyarmathy Éva (2000) ugyanakkor az alulteljesítés szempontjából veszélyeztetett csoportként említi:

- az értelmi vagy érzékszervi sérülésben szenvedő tanulókat,
- az érzelmi vagy viselkedészavaros tanulókat,
- a tanulási zavarban szenvedőket,
- a fiúkat,
- a hátrányos helyzetű tanulókat,
- az etnikai vagy nyelvi kisebbséghez tartozókat,
- az érzelmileg elhanyagolt gyerekeket és
- a tehetségeseket.

Álláspontunk szerint a diagnózis felállításánál fő szempont, hogy melyek a vezető tünetek, és mik tekinthetők másodlagos tünetnek. Az alulteljesítést a tanulási zavartól jól elkülönítheti, hogy az alulteljesítő tanulók tanuláshoz szükséges alapképességei megfelelőek, és míg a tanulási zavar korán, már az első osztályban jelentkezik, addig az alulteljesítés későbbi osztályfoknál alakul ki. A tanulási zavar a későbbiekben az alulteljesítés okaként szerepelhet.

A tipikus alulteljesítő életutat Rimm (1984) így jellemzi (idézi: Gefferth, 1989):

- iskolába lépéskor jól teljesít,
- jegyei egyre sűrűbben rosszabbodnak, vagy fokozatosan, vagy az általános iskola közepén hirtelen következik be romlás,
- rendszertelenül készülnek fel az órákra,
- tanulási szokásaik kifejezetten rosszak,
- feladataikat elhanyagolják, szervezetlenek,
- az iskolát unalmasnak, fölöslegesnek tartják,
- társkapcsolataik lehetnek egyaránt nagyon jók vagy éppen nagyon rosszak.

A rossz teljesítmények motivátlanságot, a motivátlanság további hanyagságot eredményez a felkészülésben, így kialakul egy ördögi kör, amelyből nagyon nehéz kitörni.

Az okok tekintetében az irodalom multikauzalitásról beszél. Gefferth (1989) kiemeli, hogy fizikai, szociológiai, gazdasági és pszichológiai okok egyaránt vezethetnek alulteljesítéshez, amelyek külön-külön vagy együtt is jelen lehetnek. Különböző szerzőkre hivatkozva az alábbi ok-csoportokat emeli ki:

- hátrányos szocioökonómiai státusz,

- korai szocializációs problémák, a családi interakciós mintákban az oktatás, nevelés iránti negatív szülői attitűdök átvétele,
- erős kulturális vagy társakkal való identifikáció, ahol a jó iskolai teljesítmény nem előnyként jelenik meg, és a szociális én védelmében gyengébben „illik” teljesíteni, mint amire képes lenne a tanuló,
- olyan tanári attitűdök, amelyek fenyegetettséget alakítanak ki, a szorongás által gátolva a kortikális működést,
- az alapvető tanulási készségek hiánya, a kezeletlen tanulási zavar maga is vezethet másodlagos tünetként alulteljesítéshez,
- tantervi problémák, motiválatlanság, nem megfelelő tanítási stratégiák egyaránt az alulteljesítés okaiként szerepelnek.

A kutatások szerint a képességszintnél gyengébb teljesítmény mellett az alulteljesítőkre speciális személyiségstruktúra is jellemző.

Rimm (idézi: Gefferth 1989) öt olyan faktort azonosított, amelyek mentén az alulteljesítők személyiségtulajdonságai a jól teljesítőkétől elkülöníthetők. Ezek a következők:

- Versenyhelyzetben a jól teljesítők tudnak nyerni és veszíteni, a küzdelmet nem adják fel könnyen. Az alulteljesítőkre az jellemző, hogy nem tanulnak meg veszíteni. Tóth (2000) ennek okát abban látja, hogy a családi környezetben a szülők igyekeznek elérni, hogy a gyermeknek csak sikerélménye legyen. Ennek következtében nem tanulhatja meg az erőfeszítések és a siker, valamint az erőfeszítés hiánya és a kudarc közötti összefüggést, így személyiségfejlődése a külső kontrollattitűd irányába tolódik el.
- A felelősségtudat is a jól teljesítőket jellemzi, akik munkájukban önállóak, azt jól megszervezik, míg az alulteljesítők a felnőttől várják a segítséget.
- Az alulteljesítők igyekeznek az őket irányító felnőtteket manipulálni, kontrollálni, feltehetően azért, mert korábban a családban túl sok hatalmat kaptak. Elvárják, hogy a figyelem középpontjában legyenek, az ésszerű fegyelmet is nehezen tűrik. A jól teljesítők ezzel szemben jól érzik magukat anélkül, hogy szüleiket, tanáraikat vagy társaikat uralnák.
- A kommunikáció szempontjából az alulteljesítők ellentétes üzeneteket kapnak szüleiktől a teljesítmény értékeségére vonatkozóan, míg a jól teljesítők egyértelmű képet kapnak a tanulás fontosságát illetően.
- A jól teljesítők magatartásában bizonyos fokú ésszerű konformitás és tekintélytiszteltet figyelhető meg, míg az alulteljesítők lázadnak, engedetlenek.

Az alulteljesítés megszüntetésére irányuló beavatkozásokat az irodalom az alábbiakban csoportosítja:

- fontos a korai felismerés és a beavatkozások korai megkezdése,
- fontos tudni, hogy csak hosszabb távon várható hatás,
- kisiskoláskorban indított kezelésnél az alapvető tanulási készségek fejlesztése kedvező pszichodinamikai változást indíthat be, javítva az énképet és a teljesítményt,
- fontos a pozitív énképalakítás, amely emelheti a saját teljesítményre vonatkozó elvárásokat, az igény szintet.

Gyarmathy Éva (2000) felhívja a figyelmet a pedagógusok továbbképzésére és a megfelelő módszerek kidolgozására. Ez a problémakör még kevésbé kutatott és publikált a pedagógiai-pszichológiai irodalomban, és sem az azonosítására, sem a kiküszöbölésére alkalmazható módszerek nincsenek kidolgozva. Ezért kapcsolódott tanszékünk örömmel ahhoz a kutatáshoz, amelyet a COMENIUS-program hirdetett meg 1998-ban.

Az iskolai alulteljesítés nemzetközi kutatási eredményeinek pedagógiai-pszichológiai vonatkozásai:

1998 és 2000 között az egri Eszterházy Károly Főiskola Társadalom és Nevelépszichológiai Tanszéke a COMENIUS 3.1 program keretében részt vett egy nemzetközi kutatásban, az alulteljesítés témakörében.

A kutatásban együttműködő partnerek:

- Cambridge-i Egyetem – Anglia
- Brüsszeli Katolikus Főiskola – Belgium
- Eszterházy Károly Főiskola – Magyarország
- Mindhárom országban három-három általános iskola is részt vett a kutatásban. A magyarországi partneriskolák: az Eszterházy Károly Főiskola 2. sz. Gyakorló Általános Iskolája és Gimnáziuma, a Balassi Bálint Általános Iskola és a Heves Megyei Önkormányzat Általános Iskolája és Szakiskolája.

A kutatás céljai:

- az iskolai alulteljesítés okainak feltárása,
- azoknak a tanulói szükségleteknek a megtalálása, amelyeknek a kielégítése lehetővé teszi az iskolai teljesítmények emelkedését,
- az alulteljesítés azon tényezőinek megtalálása, amelyek az iskola kompetenciakörébe tartoznak, és amelyek az oktatás-nevelés megváltoztatásával befolyásolhatók,

- a kutatás eredményeire építve pedagógus-továbbképzési program kidolgozása.

A két évig tartó kutatást egy szakértői team bonyolította le, amelyben a felsőoktatási intézményeket két-két kutató képviselte. A kutatócsoport a különböző országokban rendszeresen tartott értekezleteket, melyeken kijelölték a soron következő időszak feladatait, és az érintett tanszékek és partneriskolák munkatársai hajtották végre a kutatási feladatokat.

A kutatási tevékenységek:

- az alulteljesítés témakörében található szakirodalmak gyűjtése,
- a kutatási módszerek kidolgozása,
- a kutatás lebonyolítása,
- a kapott eredmények matematikai statisztikai elemzése,
- az eredmények alapján egy nemzetközi pedagógus-továbbképzési program kidolgozása és lebonyolítása 2000 szeptemberében, Cambridge-ben,
- a kutatási eredmények publikálása a cambridge-i továbbképzésen túl 2000-ben a Magyar Pszichológiai Társaság Tudományos Nagygyűlésén és az ECHA (Nemzetközi Tehetséggondozó Szövetség) konferenciáján történt.

A COMENIUS 3.1 kutatásban alkalmazott módszerek:

- A tanulók vizsgálatának módszerei:
  - A nemzetközi kutatói team által szerkesztett kérdőíves vizsgálat (1. sz. melléklet), melynek főbb itemei az iskolai elégedettséghez, a tanulási attitűdhöz és szokásokhoz, és ahhoz kapcsolódtak, hogy tanulási és személyes probléma esetén kihez fordulnak a gyerekek segítségért.
  - Strukturált interjúk, melyeknek kulcskérdései az alulteljesítés meghatározására, okaira, tüneteire, a jelen helyzetben tett erőfeszítésekre és a szükségletekre kérdeznék rá.
- A pedagógusok vizsgálatának módszerei:
  - A tanári kérdőív (2. sz. melléklet) szintén a kutatócsoport által került kidolgozásra, melynek négy fő területe: az alulteljesítés gyakoriságának, okának megítélése, a jó teljesítmény eléréséhez szükséges iskolai oktatás hiányosságai és a tanárok véleménye ar-

ról, hogy mire lenne a gyerekeknek szükségük ahhoz, hogy jobban tudjanak teljesíteni.

- A tanári strukturált interjúk, melyeknek kulcskérdései hasonló területekre kérdeznek rá, mint a tanulói kérdések.

A vizsgálati minta jellemzői:

- A tanulói kérdőíveket 233 diák töltötte ki, a három partneriskola növendékei, a fiú-lány arány közel azonos (111/122), az életkori megoszlás 13–14 év. A vizsgálati minta kiválasztásában törekedtünk arra, hogy minden szociális rétegbe tartozó tanulócsoport képviseltetve legyen. Egy csoportban kiterjesztettük a kutatást a 11. osztályos középiskolás tanulók körére, hogy a tanulói interjúkat lefolytathassuk.
- A tanulói strukturált interjúkat azokkal a 11. osztályos diákokkal vetjük fel, akik a tanulói kérdőívben nagyon jellemzőnek jelölték magukra nézve, hogy tudnának jobban is teljesíteni. Az interjúra 10 olyan tanulót választottunk, akiknek a tanulmányi eredménye négyes átlag fölötti.
- A tanári kérdőíveket 103 pedagógus töltötte ki a partneriskolákból.
- A tanári interjúkban minden partneriskolából 3-3 pedagógus vett részt, egy vezető beosztású (az igazgató, vagy helyettese), egy többéves tapasztalattal rendelkező és egy kezdő szaktanár.

A főbb vizsgálati eredmények

A tanulói kérdőívek eredményei

A kérdőívek eredményeit matematikai statisztikai módszerrel kiértékeljük, a kérdésekre adott átlageredmények kiszámítása mellett feltüntettük az egyes választípusok gyakoriságát, és a kérdőívben belüli összefüggéseket korrelációs számítással elemeztük. Az eredmények közül kiemeljük azokat, amelyek a kutatás célja szempontjából relevánsak.

A tanulók iskolai elégedettsége

Az első táblázat az iskolai elégedettséggel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok eloszlását és átlagértékeit foglalja össze. A tanulmányi eredmények átlaga (3,88) mutatja, hogy a kérdőívet kitöltő tanulók zömében jól teljesítenek az iskolában, és általában jól is érzik ott magukat.

1. Táblázat

	Lány			Fiú		
	122,0 0	52%		111,0 0	48%	
Kérdés	1	2	3	4	5	Átlag
1.5. A tanulmányi eredmények átlaga.	0 0%	6 3%	71 32%	92 41%	56 25%	3,88

Kérdések	1	2	3	4	5	Átlag
2.1. Hogy érzed magad az iskolában.	11 5%	9 4%	91 39%	108 46%	14 6%	3,45
2.2. A tanárok szimpatikusak.	13 6%	50 21%	114 49%	45 19%	11 5%	2,96
2.3. Az osztálytársaim elfogadnak.	0 0%	13 6%	58 25%	103 44%	59 25%	3,89
2.4. A tanáraink elfogadnak.	7 3%	20 9%	98 42%	85 36%	23 10%	3,42
2.5. Az iskola sok programot szervez a tanórán kívül is.	40 17%	52 23%	69 30%	47 20%	22 10%	2,82
2.6. Tisztelettel kezelnek, és sok szabadságot kapok.	55 24%	58 25%	74 32%	38 16%	8 3%	2,51
2.7. Az osztályok általában jól felszereltek.	32 14%	60 26%	88 38%	43 18%	10 4%	2,74
2.8. Az iskola épülete és környezete jól felszerelt.	17 7%	49 21%	89 38%	65 28%	13 6%	3,03

A jó iskolai közérzet okát tekintve jellemző, hogy a gyerekek inkább osztálytársaik által érzik elfogadottnak magukat, közel 70%-uknál ez a kérdés jó (4) vagy nagyon jó (5) minősítést kap (átlag: 3,89). A tanárok általi elfogadottság már a közepes értékhez közelít (3,42), és a magyar mintában szereplő gyerekek a legkevésbé azt tartják jellemzőnek, hogy tisztelettel kezelik őket, és sok szabadságot kapnak (2,51). A kérdések közötti korrelációs számítások azt mutatják, hogy az iskolai elégedettség két tényezővel mutat viszonylag magas együttjárást: az iskolai eredményekkel és a tanári attitűddel.

A jobb átlageredményt elérő diákok elégedettebbek az iskolával. Különösen igaz ez a magyar nyelv és irodalom tantárgyra (r : 0,34). Ennek okát abban látjuk, hogy a magyar iskolarendszer a verbális készségeket részesíti előnyben, így a jó szóbeli kifejezőképességgel rendelkező tanulók jobban tudnak teljesíteni az iskolában, mint azok a társaik, akiknél a praktikus intelligencia fejlettebb.

Azok a diákok elégedettebbek az iskolával, akik szimpatikusabbnak tartják tanáraikat, és akik a tanárok által elfogadottnak érzik magukat (r.: 0,38). A gyerekek szerint azok a tanárok szimpatikusak, akik elfogadják, tisztelettel kezelik őket és elég szabadságot adnak (r.: 0,39). Kutatásunk azt mutatja, hogy a tanár-diák interakció minőségét befolyásolja a tanórán kívüli kapcsolattartás lehetősége. Azok a tanulók tartják magukat a tanár által elfogadottnak, tisztelettel kezeltnek, akik azt válaszolták, hogy az iskola sok programot szervez a tanórán kívül (r.: 0,46).

A segítőkész tanárt a leggyakrabban úgy jellemezték a tanulók, mint aki kedves, megértő, toleráns, érdeklik a gyerekek problémái, bármit lehet kérdezni tőle, jól magyaráz, figyel a gyerekekre, jó a humorérzéke.

Az eredmények arra utalnak, hogy a jó szociális készségekkel rendelkező pedagógusok képesek olyan légkört teremteni az iskolában, ahol a tanulók biztonságban érzik magukat, és ez teszi lehetővé, hogy elégedettek legyenek iskolájukkal, és a tanulmányaikra tudjanak összpontosítani. Ezért a kutatócsoport a pedagógus-továbbképzési program fontos részének tekintette a pedagógusok szociális készségeinek fejlesztését.

E terület fontosságát húzzák alá a következő kérdéscsoport eredményei is.

Tanulási probléma esetén kihez fordulnak segítségért a gyerekek?

Az erre a kérdésre adott válaszok eloszlását mutatja a 2. számú táblázat.

2. Táblázat

Kérdések	1	2	3	4	5	Átlag
4.1. A tanártól.	43	79	96	13	2	2,36
	18%	34%	41%	6%	1%	
4.2. Az osztályfőnöktől.	76	63	67	23	4	2,21
	33%	27%	29%	10%	2%	
4.3. Az igazgatóhelyettől.	200	16	12	3	2	1,24
	86%	7%	5%	1%	1%	
4.4. A nevelési tanácsadótól.	209	8	5	5	2	1,18
	91%	3%	2%	2%	1%	
4.5. Apukádtól.	35	30	53	62	52	3,28
	15%	13%	23%	27%	22%	
4.6. Anyukádtól.	11	21	41	81	79	3,84
	5%	9%	18%	35%	34%	
4.7. A testvéredtől.	61	41	48	38	33	2,73
	28%	19%	22%	17%	15%	
4.8. Az osztálytársamtól.	27	35	95	59	16	3,01
	12%	15%	41%	25%	7%	
4.9. Más személytől.	109	53	37	22	8	1,98
	48%	23%	16%	10%	3%	

Az eredmények nem megnyugtatóak, hiszen a gyakorisági táblázat azt mutatja, hogy a tanulók nem a tanáraiktól kérnek segítséget, ha problémáik vannak a tanulással, hanem vagy a szülőktől, leggyakrabban az anyától, vagy ritkábban az osztálytársaiktól.

Tekintettel arra, hogy 13-14 éves korosztályról van szó, joggal feltételezhető, hogy a szülők zömének ismeretanyaga nem terjed ki arra, hogy minden tárgyból tudják gyermekük tanulását segíteni. Alapvetően fontos lenne, hogy a tanulók azt tartsák természetesnek, hogy ha valamit nem értenek, vagy tanulási problémáik vannak, a pedagógustól kérjenek segítséget. Azt, hogy a pedagógusok percepciójában ez a probléma nem jelenik meg, jól mutatják a belga kollégák eredményei. A tanulói kérdőívekben ők is hasonló átlagokat kaptak, mint mi, miszerint ritkán fordul elő, hogy a tanárhoz fordulnak segítségért a tanulási problémák esetén a gyerekek (átlag: 2,21, vagy 2,36, esetleg alacsonyabb). A pedagógusokkal is kitöltetve a kérdőívet, hogy ők mit gondolnak, kihez fordul a gyerek tanulási probléma esetén, 4 egész feletti átlagot kaptak, tehát a pedagógusok úgy gondolják, hogy a gyerekek őket kérdezik, ha gondjuk van, míg a tanulók nem érzik ugyanezt. Valószínű, hogy a tanórán kívüli ritka interakció, a pedagógusok túlterheltsége is nehezíti, hogy a tanulók hozzájuk forduljanak kérdéseikkel, a tanórán pedig valószínűleg nem merik felvállalni, ha valamit nem értenek, nem mernek kérdezni. Ez is az órai légkör javításának fontosságát húzza alá, hogy a tanulói elakadás esetén teljes természetességgel lehessen kérdezni, és a gyerekek ezt ne érezzék károsnak.

A tanulási elégedettség és tanulási szokások kérdéscsoportjának eredményei

A 3. számú táblázat a kérdéscsoport nem minden elemét tartalmazza, inkább a tanuláshoz való hozzáállást szeretnénk szemléltetni vele, míg a tanulási szokásokra adott válaszokat kérdésenként elemezzük.

3. Táblázat

Kérdések	1	2	3	4	5	Átlag
7.1. A tanulmányi eredményeddel általában elégedett vagy?	14 6%	40 17%	101 44%	62 27%	12 5%	3,08
7.2. Szeretek tanulni.	36 16%	47 20%	80 34%	61 26%	8 3%	2,82
7.3. Szeretek iskolába járni.	27 12%	37 16%	69 30%	71 31%	28 12%	3,16

7.4. A tanulás fontos számomra.	5	14	44	71	97	4,04
	2%	6%	19%	31%	42%	
7.5. Bízom a képességeimben.	2	20	62	82	65	3,81
	1%	9%	27%	35%	28%	
7.6. Jobban is tudnék teljesíteni.	5	12	40	81	93	4,06
	2%	5%	17%	35%	40%	
7.7. Ismétlem a tananyagot.	21	62	69	62	18	2,97
	9%	27%	30%	27%	8%	
7.8. Szeretem halogatni a tanulást.	29	60	70	43	30	2,94
	13%	26%	30%	19%	13%	
7.9. Amikor valamit nehéz tanulni, feladom.	70	59	68	23	12	2,34
	30%	25%	29%	10%	5%	

A táblázatból látható, hogy a serdülők számára fontos a tanulás (átlag: 4,04), bíznak a képességeikben, és nem nagyon elégedettek a tanulmányi eredményeikkel, 75%-uk érzi úgy, hogy tudna jobban is teljesíteni. Amennyiben ezt az állítást vesszük úgy, hogy magáról úgy gondolja a gyermek, hogy képességei alatt teljesít, akkor igen magas gyakoriságot kapunk az alulteljesítésre. Ellentmondásos, hogy fontosnak tartják a tanulást, ugyanakkor nem nagyon szeretnek tanulni (átlag: 2,82). Ez az adat arra utal, hogy a tanulási tevékenységet, az ismeretszerzést nem sikerül az iskolának megszereztetni, annak az örömét nem sikerül átadni.

Tanulási szokásaikban az ismétlés nem nagyon van jelen (átlag: 2,97), így az ismeretek megszilárdítása nehéz, úgy ítélik meg, hogy általában figyelnek az órákon (átlag: 3,72), és könnyen megértik a tananyag lényegét (átlag: 3,69). Általában 2–3 órát töltenek tanulással, és bár általában a tanulmányi eredmények nem gyengék, mégis úgy érzik, tudnának jobban is teljesíteni. Ezek az adatok némileg ellentmondásosnak tűntek, ezért a strukturált interjúk segítségével igyekeztünk feltárni az összefüggéseket.

A tanulói interjúk értékelése

Azokkal a 11. osztályos tanulókkal vettünk fel strukturált interjút, akik kitöltötték a kérdőíveket, és akiknél nagyon tipikus volt az a válasz, hogy tudnának jobban is teljesíteni. Kiválasztottunk 10 tanulót, akiknek a teljesítménye jobb volt, mint az átlag (4 fölött), és arra kerestük a választ, hogy mihez képest tudna jobban teljesíteni, hiszen az iskolai teljesítménye csaknem maximális. A 4. táblázat mutatja az eredményeket.

4. Táblázat

Területek	Kulcskérdések és a tipikus válaszok
Definíció	Mit jelent az, hogy tudnál jobban tanulni? <ul style="list-style-type: none"> – A társadalom nyomása: pl.: több nyelvvizsga – Az igényszintjük magasabb annál, mint amit elérték. Mások nem veszik észre, de ők tudják, hogy tudnának jobban teljesíteni.
Okok	Miért nem tanulsz jobban? Mik a problémák, okok stb.? <ul style="list-style-type: none"> – A lustaság – A szorgalom hiánya – Az érdeklődés hiánya – Időhiány – A jobban szervezett nap hiánya
Tünetek	Mik a jelei, amikor rosszabbul tanulsz, mint tudnál? <ul style="list-style-type: none"> – Más emberek nem veszik észre, de ő tudja. – Gyorsan feladja a dolgokat (abbahagyja a tevékenységet). – Nem tanul rendszeresen. – Rossz jegyeket kap, ha a dolgozat időpontját nem mondják meg.
Jelenlegi helyzet	Mit teszel most, hogy jobban tanulj? <ul style="list-style-type: none"> – Semmit – Plusz órák – Plusz feladatok – Jegyzetelés
Szükségletek	Mire lenne szükséged, hogy javítsd a teljesítményed? <ul style="list-style-type: none"> – Egy személy, aki a tanulást érdekessé teszi – Több motiváció – Több segítség, ha az iskolában hallott magyarázatok nem elegek <p>Mit gondolsz, a tanároknak mire lenne szüksége, hogy segítsen jobban tanulni?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Semmire, nekem kell dolgozni érte. – Megláttatnia, hogy miért kell megtanulnom a tárgyat. – Kisebb lépésekben követni az anyagot. – Megmutatni a kapcsolatokat és szabályokat. – A tanárnak figyelnie kéne rám.

Az első kérdéskörben jól látható, hogy a serdülők az igényszintjüket már nemcsak az iskolai, hanem a társadalmi követelmények alapján állítják fel,

és inkább egy belső mérce, mint külső megfelelés alapján elégedettek vagy elégedetlenek magukkal. A kérdés az, hogy a teljesítmények hajszolása mennyire optimális az egészséges életvitel szempontjából.

Az okok tekintetében igen önkritikus válaszokat kapunk, amelyek arra utalnak, hogy a tanulási szokásrendszer nem elég stabil, így könnyen telik el mással a nap, mint amire a tanuló szerint is szükség lenne. A tüneteknél említett rendszertelen tanulás szintén a tanulásmódszertani hiányosságokra utal. A szükségletekben említett válaszok két elem köré szerveződnek, a tanulási motiváció és a tanárral való személyes kontaktus fontosságára hívják fel a figyelmet.

A tanári kérdőív eredményei

A tanári kérdőívvel arra kerestük a választ, hogy mit gondolnak a pedagógusok az iskolai alulteljesítés fő okainak, és mi függ az iskolai körülményektől, mi a tanulóktól. Az eredményeket az 5. számú táblázat tartalmazza. Az első rész kérdései a gyerekektől függő okokra fókuszálnak, míg a második rész az iskolai körülményekkel összefüggő okokra.

5. Táblázat

Kérdés	Összes	Sorrend	Átlag
A gyerekek nem elég motiváltak a tanulásra	293	7	2,84
Rosszak a gyerekek tanulási módszerei	379	2	3,68
Nehezen értik meg az anyagot	316	6	3,07
Nincs önbizalmuk	265	8	2,57
Rosszak a családi körülményeik	326	4	3,17
Egyéb személyes problémáik vannak	329	3	3,19
Nem tudnak figyelni az órán	321	5	3,12
Otthoni tanulással nem mélyítik el az órán tanultakat	430	1	4,17
Az iskolai légkör jó, elősegíti a teljesítmények kibontakozását	402	5	3,90
A tanárok szakmailag jól felkészültek	442	1	4,29
A tanárok toleránsak	414	2	4,02
A tanárok elősegítik a gyerekek otthoni felkészülését is	404	4	3,92
Az iskolában érdekesítően tanítanak	356	8	3,46
A tanárok figyelnek arra, hogy fejlesszék a gyerekek képességeit	408	3	3,96
A nevelésre is elég gondot fordítanak	390	6	3,79
A pedagógusok felkészültek arra, hogy differenciáltan foglalkozzanak a gyermekekkel	384	7	3,73

Az eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb tanár úgy gondolja, a gyerekek otthoni tanulással nem mélyítik el az órán tanultakat (1. ranghely, 4,17 átlag). Ez az eredmény kicsit ellentmond a tanulói kérdőív eredményeinek, hiszen a napi 2-3 órás felkészülésnek elégnek kellene lenni az órai anyagok elmélyítésére. Ha ez nem így van, akkor vagy sok az egyszerre feladott tanulnivaló, vagy igaz a pedagógusok 2. ranghelyen szereplő állítása, miszerint rosszak a gyerekek tanulási módszerei. Ez a két átlag kiemelkedik a tanulói okcsoportból, és a személyes problémákat, amelyek a 3. helyen szerepelnek (3,19-es átlaggal) a tanulói válaszok sem erősítik meg. A kérdőív második része olyan állításokat tartalmaz, amelyek a jó iskolai teljesítményt elősegítik.

Ezért itt a ranghely alapján szereplő állítások fogják jelezni azokat a hiányosságokat, amelyek az iskola oldaláról nem segítik a teljesítmények kibontakozását. Ezek mind pozitív állítások, és általában magas pontszámot kaptak a pedagógusoktól. A lista alapján szereplő itemek mégis egybecsengenek a tanulói kérdőívek és interjúk eredményeivel. Eszerint a 8. ranghelyen szereplő érdekesítő tanítás a legkevésbé jellemző az iskolákra, ezt követi a tanárok felkészültsége a tanulók differenciált foglalkoztatására, majd az az állítás, hogy a nevelésre is elég gondot fordít az iskola. Ezek az eredmények is az iskolai motiválást hangsúlyozzák, hogy a tanulók érdeklődését kell tudni a pedagógusnak felkeltenie, amit a tanulók is hiányolnak. Ugyanígy a nevelési feladatokban a tanár-diák kapcsolatok fontossága emelődik ki. A tanári kérdőívben a szaktárgyi felkészültség szerepel az első helyen, de a tanulói kérdőívben kitűnik, hogy a gyerekeknek a tanár pozitív emberi tulajdonságai legalább annyira fontosak lennének.

A kérdőív első részében arra kértük a pedagógusokat, hogy gondoljanak egy konkrét osztályra, adják meg a létszámát, majd azoknak a gyerekeknek a létszámát, akiket alulteljesítőnek tartanak. Az eredmények azt mutatják, hogy a pedagógusok a gyerekek 37%-át tartják alulteljesítőnek.

A tanári interjúk értékelése

Összesen 9 pedagógussal készítettünk strukturált interjút, a 4. számú mellékletben található kulcskérdések segítségével.

Minden iskolából 3 tanár vett részt az interjúban:

- Az igazgató vagy igazgatóhelyettes,
- egy tapasztalt pedagógus (aki már régen a pályán van),
- egy pályakezdő pedagógus.

Az interjúk során azt akartuk megtudni, hogy a megkérdezett tanárok hogyan definiálják az alulteljesítés fogalmát, hogyan látják az alulteljesítés

problémáját, mit gondolnak a probléma háttérében meghúzódó okokról és arról, hogy a pedagógus és az iskola hogyan tudja kezelni az alulteljesítés problémáját.

Definíció

Kulcskérdés:

- Mit jelent az alulteljesítés fogalma véleménye szerint?
- Hogyan definiálná a fogalmat?

A megkérdezett pedagógusok válaszai szerint alulteljesítő az, aki rosszabb eredményeket ér el az iskolában, mint ami képességei alapján elvárható lenne.

Okok

Kulcskérdés:

Mit gondol, milyen okai vannak az alulteljesítésnek a tanulók oldaláról nézve?

- Nem megfelelő tanítási módszerek és célok.
- A tanár-diák kapcsolat problémája.
- Az osztály légköre, amelyben azt a tanulót méltányolják, aki nem tanul, aki nem csinálja meg a házi feladatot.
- Alacsony motiváció vagy a motiváció hiánya.
- Sokat akarunk megtanítani a gyerekeknek, amit nem képesek megtanulni.
- A követelmények túl magasak.
- Nincs elég idő az alapkészségek gyakorlására.
- Speciális segítség hiánya, specialisták iránti igény.
- A szülő és az iskola közötti kapcsolat nem megfelelő, vagy egyáltalán nem létezik.
- Csúnya osztályterem.
- A tananyag nem érdekli a tanulót.
- A tanulás nem érték napjainkban.

Tünetek

Kulcskérdések:

Hogyan tudná meghatározni az alulteljesítő tanulót? Milyen jelei vannak az alulteljesítésnek?

- A tanulók nem figyelnek az osztályban.
- Felkészületlenül mennek iskolába.
- Az iskolai teljesítményük változó.
- Az osztály munkájában passzívan vesznek részt.

A pedagógusok elsősorban a fent felsorolt tüneteket emelték ki, de kitértek arra is, hogy nincsenek jó módszerek, amelyekkel mérni lehetne ezeket.

Jelenlegi helyzet

Kulcskérdések:

Mit tud tenni az ön iskolája azért, hogy a tanulói képességeik szerint tudjanak teljesíteni? Hogyan tudja az ön iskolája segíteni a tanulóit abban, hogy javítsanak a teljesítményükön?

- A három iskola közül csak az egyikben volt lehetőség a korrepetálásra.
- Csak egy iskola volt, ahol korábban szakemberek segítették a tanulókat új tanulási technikákkal és módszerekkel. Sajnos azonban az iskolának nem volt további lehetősége folytatni ezt a gyakorlatot.
- Kijelenthetjük, hogy az iskolának nincs idejük és nincsenek pénzügyi forrásaik az iskolai alulteljesítés problémájának kezelésére.

Igények

Kulcskérdések:

Mit gondol, mire lenne szükségük a tanulóknak ahhoz, hogy javítsanak az iskolai teljesítményükön? Mit gondol, a tanárok segíthetnének a tanulóknak iskolai teljesítményük javításában?

Az iskoláknak szükségük van:

- Szakemberekre.
- Tanári továbbképzésekre az alulteljesítés problémájának kezelésével kapcsolatban.

- Jó anyagi forrásokra.
- Több időre.
- Vonzó külsejű iskolákra és szép osztálytermekre.

A kérdőívek és az interjúk eredményeit összegezve kijelenthetjük, hogy nagy szükség lenne olyan tanári továbbképzések szervezésére, ahol a tanárok segítséget kapnának, hogy hogyan segítsék tanulóikat teljesítményük növelésében.

Összegzés

A kérdőívek és az interjúk eredményeit összegezve három fő terület hangsúlyozódik, melyeknek megváltoztatásával az iskolai alulteljesítés – feltételezéseink szerint – csökkenthető lenne:

- A pedagógusok kommunikációs és szociális készségeinek fejlesztésével a tanár-diák kapcsolatok hatékonyabbá tétele.
- Az iskolákban tanulási technikák oktatása, a pedagógusok felkészítése a tanulásmódszertani ismeretek átadására, illetve a tanulási tanácsadásra.
- A tanulás érdekesebbé tétele, a tanulók bevonása az ismeretszerzésbe, a hatékony tanulási motiváció kialakítása.

A kutatás következtetéseinek megfelelően alakítottuk ki azt a nemzetközi pedagógus-továbbképzési programot, melyre 2000 szeptemberében került sor Cambridge-ben.

A témában tanszékünk folytatja a kutatásokat, és a kutatási eredményeket folyamatosan beépítjük a pedagógus-továbbképzési programjainkba.

MELLÉKLETEK

Tanári kérdőív az iskolai alulteljesítésről

Kedves kolléga!

A Comenius 3.1. program keretében végzünk kutatást az iskolai alulteljesítés témakörében.

Kérjük, véleménye kifejtésével segítse a nemzetközi kutatásunkat.

A kérdőívre nevet nem kell írni, az adatokat titkosan kezeljük.

Köszönjük a segítségét.

1. Általános információk

Kérjük, tetszőlegesen válasszon ki egy osztályt, amelyikben tanít.

1.1. Mennyi az osztály létszáma: .....

1.2. Hány gyereknél látja úgy, hogy rosszabbul teljesít, mint amire képes:

.....

2. Mit tart az alulteljesítés okának?

	Egyáltalán nem jellemző	Nem jellemző	+/-	nagyon jellemző	nagyon jellemző
2.1. A gyerekek nem elég motiváltak a tanulásra.	☐	☐	☐	☐	☐
2.2. Rosszak a gyerekek tanulási módszerei.	☐	☐	☐	☐	☐
2.3. Nehezen értik meg az anyagot.	☐	☐	☐	☐	☐
2.4. Nincs önbizalmuk.	☐	☐	☐	☐	☐
2.5. Rosszak a családi körülményeik.	☐	☐	☐	☐	☐
2.6. Egyéb személyes problémáik vannak.	☐	☐	☐	☐	☐
2.7. Nem tudnak figyelni az órán.	☐	☐	☐	☐	☐
2.8. Otthoni tanulással nem mélyítik el az órán tanultakat.	☐	☐	☐	☐	☐
2.9. Egyéb okok:					

.....
.....
.....

3. Iskolai oktatásunk jellemzői

	Egyáltalán nem jellemző	Nem jellemző	+/-	nagyon jellemző	nagyon jellemző
3.1. Az iskolai légkör jó, elősegíti a teljesítmények kibontakozását.	☐	☐	☐	☐	☐
3.2. A tanárok szakmailag jól felkészültek.	☐	☐	☐	☐	☐
3.3. A tanárok toleránsak.	☐	☐	☐	☐	☐
3.4. A tanárok elősegítik a gyerekek otthoni felkészülését is.	☐	☐	☐	☐	☐
3.5. Az iskolában érdekfeszítően tanítanak.	☐	☐	☐	☐	☐
3.6. A pedagógusok felkészültek arra, hogy differenciáltan foglalkozzanak a gyerekekkel.	☐	☐	☐	☐	☐

3.7. Figyelünk arra, hogy fejlesszük a

gyerekek képességeit.

☐	☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

3.8. A nevelésre is elég gondot fordítunk.

☐	☐	☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

3.9. Egyéb jellemző:

.....

.....

.....

.....

4. Javaslatok:

Kérjük, fejtse ki véleményét: mit gondol, mire lenne szükségük a gyerekeknek ahhoz, hogy képességeiknek megfelelően tudjanak teljesíteni az iskolában.

.....

.....

.....

Irodalomjegyzék

- Carver–Scheier (1998): Személyiségpszichológia. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kőrössi Judit (1997): Az énkép és összefüggése az iskolai teljesítménnyel. In: Mézszáros Aranka (1997) Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága. ELTE Eötvös Kiadó.
- Geffert Éva (1989): Képességeik alatt teljesítő tehetséges tanulók. In: Balogh–Herskovits–Tóth szerk. (1998): A tehetségfejlesztés pszichológiája. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Tóth László (2000): Pszichológia a tanításban. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen.
- Gyarmathy Éva (2000): Underachievement. Kézirat. A Comenius 3.1. program Kutatási Konferenciájának előadásanyaga. Eger.
- Ralph, J. B., Goldberg, M. L., and Passow, A. H., (1966): Bright underachievers. New York. Teachers College Press.
- Mária Varga Dávid–Tünde Taskó–Magdolna Estefán Varga–Krisztina Szőke: (2000): Report on Comenius 3.1 program research carried out by the Hungarian partner. Comenius 3.1 School Improving Conference Cambridge 2000 előadásanyaga.
- Taskó Tünde–Vargáné Dávid Mária–Estefánné Varga Magdolna (2000): Research on school underachievement in international respect. Svetims reforma ir mokytoju rengimar VII. tarpotantiné moskeinė konferencija Vilnius 2000. Konferenciakötet.

- Vargáné Dávid Mária–Dr. Estefánné dr. Varga Magdolna–Taskó Tünde (2000): Az iskolai alulteljesítés jellegzetességei egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tükrében. Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlése.
- Vargáné Dávid Mária–Dr. Estefánné dr. Varga Magdolna–Taskó Tünde (2000): Az iskolai alulteljesítés: tanulási és tanári szemszögből – Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat ismertetése. VII. ECHA Konferencia – Tehetség az új évezredért. Debrecen.